

Akademik prof. dr Hasan HADŽIOMEROVIĆ

MARGINALIJE UZ EKONOMSKU TEORIJU JUGOSLOVENSKOG MODELA SOCIJALIZMA

Osnovni odnosi

Jugoslovenski model socijalizma ima značaj paradigme u isto-rijskoj stvarnosti i kretanjima savremenog svijeta.

Ovaj model je uređen s težnjom da bude adekvatan izraz klasičnog marksističkog shvatanja socijalizma i sa time ujedno au-tentičnih socijalističkih odnosa proizvodnje, i uopšte socijalistič-kih odnosa u društvu.

U tom smislu i sa tom težnjom on se i konstitutivno uređuje. S obzirom da je, kao takav, uređen u duhu i kriteriju osnovne te-orijske od koje polazi, i sam u svojim normativnim formulacijama ima teoretski značaj.

Na toj polaznoj osnovi u njemu je izražena težnja stvaranja društva „slobodne asocijacije neposrednih proizvođača“, društva u kome država „odumire“, iščezava kao posebna institucija.

Odlučivanje o odnosima i razvoju u društvu na ovoj osnovi polazi od same baze društvenog rada i zaokružuje se u globalnim okvirima socijalističke zajednice. U svome jugoslovenskom izrazu, ona se označava kao „samoupravno socijalističko društvo“, odno-si u njoj kao odnosi „samoupravljanja“, a sam društveni rad kao „samoupravno udruženi rad“.

Težišne tačke odlučivanja u ovom okviru odnosa vezane su za osnovne radne kolektive, za „osnovne organizacije udruženog ra-da“, ili za „radne organizacije“, kad u njima nema „osnovnih“. Isti princip važi i onda kada su one, na osnovu samoupravnog udruživanja, uključene u složene ekonomske-tehnološke sisteme, u

takozvane „složene organizacije udruženog rada“, ili ma koje druge oblike svoga proizvodnog i poslovnog povezivanja.

Odnosi u ovom okviru čine glavnu polugu odnosa i u globalnim, odnosno teritorijalnim okvirima socijalističke zajednice, i to u svim okvirima u kojima se ona, kao takva, pojavljuje. A to konkretno znači, i u okviru komune kao osnovne, i u okviru republika odnosno pokrajina, kao nacionalno obilježenih zajednica, i, napokon, u okviru Jugoslavije, kao najšire socijalističke zajednice.

U ovim okvirima se, na samoupravnoj osnovi, polazeći od osnovnih jedinica — „osnovne organizacije udruženog rada“, odnosno „radne organizacije“ i „komune“ — pa do najširih okvira socijalističke zajednice usklađuju interesi dijelova i cjeline, i to kako u samim odnosima tako i u razvoju koji se na toj osnovi ostvaruje.

Svi osnovni odnosi koji se u tim okvirima ostvaruju počivaju na principu „samoupravnog sporazumijevanja“ i „društvenog dogovaranja“, a to, u krajnjoj liniji, znači na principu „društvenog dogovora“.

S razvojem osnovnih odnosa u društvu, princip „društvenog dogovora“ zamjenjuje princip imperativne funkcije države.

Ovo ujedno predstavlja osnovni društveni okvir ostvarivanja društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, kao osnove socijalističkih odnosa u društvu, i to kao samoupravno socijalističke društvene svojine nad tim sredstvima.

Odlučivanje na njenoj osnovi, u stvari, znači odlučivanje o „uslovima“ i „rezultatima rada“, koji se u njenom okviru javljaju odnosno ostvaruju, i to na način, u kome se kompetencije toga odlučivanja, u skladu s osnovnim odnosima u društvu, vezuju, prije svega, za samu bazu društvenog rada.

A to znači, da se s tim približavaju neposredno samom čovjeku, što treba da garantuje da će se zaista i vršiti „u mjeri čovjeka“.

Društvena ekonomija na ovoj osnovi pojavljuje se kao planska i tržišna.

Planiranje u njoj, u skladu s osnovnim odnosima u društvu, ima karakter demokratskog, odnosno samoupravnog planiranja. Ostvarivanje planiranih ciljeva razvoja osigurava se posrednim uticajem takozvanih „društvenih uslova privređivanja“, kao i dogovorenih „pravila ponašanja“ svih učesnika u „društvenom planiranju“.

U tako postavljenim okvirima razvoja i uslovima njegovog ostvarivanja, radni kolektivi, „organizacije udruženog rada“, pojavljuju se kao samostalni subjekti robne proizvodnje. Osnovni motiv njihove djelatnosti u toj funkciji je „maksimalizacija dohotka“.

S obzirom da se pojavljuju i u funkciji utvrđivanja i donošenja „društvenih uslova privređivanja“, kao i „pravila ponašanja“, vezanih za donošenje i ostvarivanje „društvenih planova“, može se uzeti da se sa svojom orijentacijom na „maksimalizaciju do-

hotka“ istovremeno kreću i u onim okvirima u kojima se planirani razvoj društva ostvaruje. Tržište, svojim opštim ekonomskim zakonitostima, čini da taj razvoj pri tome bude i ekonomski što efikasniji, a uz to i što dinamičniji.

Model se u ovakvom svome osnovnom izrazu, i to, kako u konstitutivnom tako i u praktičnom pogledu, višestranu teoretski problematizira.

Pitanje prednosti

Prvo pitanje koje se u tom smislu može postaviti jeste pitanje njegovih prednosti.

Prije svega, treba vidjeti u čemu se one sastoje, a, zatim, kako se teoretski dokazuju i u praksi potvrđuju, posebno u odnosu na ono što u tom pogledu pružaju drugi modeli osnovnih odnosa u savremenom svijetu, konkretno kapitalistički i etatističko-socialistički.

One bi se, po onome kako se ovaj model tumači, mogle vidjeti u tome što se u njemu odnosi ostvaruju kao neposredno demokratski, što, kao takvi, otvaraju široke prostore za slobodne inicijative i stvaralaštvo u samoj bazi društvenog rada, i, što su, samim tim, nezamjenjivi u odnosu na bilo kakve posredovane odnose etatističkog tipa.

Centralno mjesto u ovom okviru odnosa pripada svakako glavnom njihovom subjektu, „osnovnoj organizaciji udruženog rada“.

Šta je zapravo ta „organizacija“, koji je njen osnovni smisao?

Po osnovnom karakteru odnosa u društvu, po onome na što upućuje polazna teorija po kojoj se oni uređuju, ta „organizacija“ trebalo bi da bude prije svega što podobniji okvir neposrednog demokratskog komuniciranja u funkciji ključnog odlučivanja koje joj se, u ukupnom sistemu odnosa proizvodnje, namjenjuje. Da bi mogla udovoljiti jednom takvom zahtijevu, očigledno je da bi ona, pored ostalih, morala ispunjavati i taj važan uslov da po broju članova svoga kolektiva bude dovoljno mala, kako bi oni jedni drugima bili u njoj tako reći u vidokrugu, odnosno, kako bi u njoj kao takvoj mogli zaista ostvarivati to svoje neposredno demokratsko komuniciranje.

Tek sa zadovoljenjem tog uslova, ona bi trebalo da se oblikuje i traži svoju potvrdu po ekonomskom i tehnološkom kriteriju kao određena „zaokružena“ ekonomsko-tehnološka jedinica i sa time kao jasno prepoznatljiv subjekt odnosa proizvodnje kojima pripada.

Ako bi to bili njeni polazni principi, da pogledamo šta nam u ovom pogledu praksa pokazuje.

U konstitutivnoj formulaciji, sa kojom se ova „organizacija“ uvodi u stvarni život, ona se definiše prije svega kao „radna cjelina“ u kojoj se „rezultat zajedničkog rada“ radnika „može samo-

stalno izraziti kao vrijednost“, to jest kao roba, bilo u okviru „radne ili šire organizacije udruženog rada“, kojoj pripada, bilo na tržištu uopšte, i uz to, kao okvir u kome radnici mogu ostvarivati svoja „društveno-ekonomska i druga samoupravna prava“.

U elementima ove formulacije uočljiva su tri bitna momenta: prvo, da se ona na prvom mjestu definiše po ekonomsko-tehnološkom kriteriju kao „radna cjelina“, drugo, da se sasvim jasno profilira kao subjekt robne proizvodnje i treće, da se tek na ovim polaznim osnovama uzima i kao okvir ostvarivanja, kako se to u njoj kaže, „društveno-ekonomskih i drugih samoupravnih prava“ radnika.

Dakle, obrnuti red stvari u odnosu na onaj na koji smo maločas ukazali.

O momentu njene veličine, u funkciji pomenute „neposredne demokratske komunikacije“, u formulaciji se ništa ne kaže, izuzev alko se to, samim tim što se ona definiše i kao okvir ostvarivanja „društveno-ekonomskih i drugih samoupravnih prava“ radnika već ne podrazumijeva.

Da u tome ipak neki problem postoji govori nam ono što u ovom pogledu možemo zapaziti u samoj stvarnosti ovih „organizacija“.

Prije svega, možemo uočiti da se u njoj pojavljuje naglašeno visok udio neumjereno velikih „osnovnih organizacija“, to jest takvih koje po veličini svojih kolektiva ne čine podoban okvir „neposredno demokratske komunikacije“, kao važne pretpostavke uspješnog obavljanja njihove samoupravne funkcije. Do nečega takvog moglo je, očigledno, doći između ostalog i stoga što se pri njihovom formiranju, po kriteriju stvaranja određenih zaokruženih ekonomsko-tehnoloških „radnih cjelina“, nije istovremeno uzimao u obzir i kriterij po kome bi one trebalo da budu i podoban okvir ove „komunikacije“. A to znači, da uz svoju ekonomsko-tehnološku zaokruženost budu ujedno, kako to priroda ove „komunikacije“ iziskuje, i „dovoljno male“. U stvari, da u svojoj takvoj veličini pomire oba ova kriterija.

Međutim, da li je to moguće postići u okvirima jednog modernog ekonomsko-tehnološkog sistema tipa krupnog preduzeća, glavnog reprezentanta savremenih proizvodnih snaga, a pogotovo onoga koje idući za efektima ekonomije obima postaje i preduzeće međunarodnih razmjera? Kako je moguće da se jedna tako „mala“ ekonomska jedinica, kao što bi trebalo da bude „osnovna organizacija udruženog rada“, uklopi u jedan tako veliki okvir, a da istovremeno bude ekonomsko-tehnološki zaokružena „radna cjelina“, čiji bi se „rezultat zajedničkog rada“, kako se to u njenoj konstitutivnoj definiciji kaže, mogao „samostalno izraziti kao vrijednost“, odnosno kao roba? Koliko je moguće da se to sve idealno uklopi u „ekonomiku“ ovoga sistema, ili, drugim riječima, u one njegove ekonomske principe koji mu osiguravaju maksimalnu ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost njegovog rada?

Ključ za odgovor na ova pitanja leži bez sumnje u tome kako na ovu jedinicu gledamo i kako je vidimo u okvirima jednog takvog sistema odnosno preduzeća.

Ako pođemo od toga da bismo u ovome sistemu, u jednom obračunskom smislu i postupku mogli izdvojiti i posebno posmatrati bilo koji odeljak njegovog ukupnog rada, i to nezavisno od toga kakvo mjesto zauzima u njegovoj ekonomsko-tehnološkoj strukturi, kao i od toga da bismo u svakom takvom odjeljku mogli utvrđivati njegov poseban radni učinak i njegovu „tržišnu vrijednost“, onda ne bi trebalo da bude nikakve teškoće i u tome da shvatimo i to da bi se on mogao uzeti i kao posebna „radna cjelina“ i, kao takav, predstavljati okvir formiranja jedne takve „ekonomske jedinice“. Razumije se, u onoj njenoj veličini koja bi mogla najbolje da odgovara i njenoj ekonomsko-tehnološkoj i njenoj samoupravnoj funkciji. Na ovaj način i na ovoj osnovi, ova jedinica, posmatrana kao „osnovna organizacija udruženog rada“, bila bi u punom skladu sa ekonomskim principima na kojima sveukupni sistem preduzeća treba da počiva.

Kada govorimo o usklađivanju ekonomskih i društvenih efekata u okviru samoupravljanja, važno je da imamo u vidu i okolnost da ono predstavlja poseban odjeljak ukupnog društvenog rada, koji se u druga dva osnovna sistema — u kapitalističkom i etatističko-socijalističkom — sa kojima se ono upoređuje, ne pojavljuje.

Taj odjeljak, u poređenju sa ova dva sistema, predstavlja u njemu jedan dodatni rad.

Taj rad, svakako, ima i svoju određenu „cijenu“.

Ona može da se uzme i kao „cijena samoupravljanja“.

Također, i kao dodatni elemenat u „troškovima rada“, koji se samo u njemu pojavljuje.

Prema tome, i kao elemenat po kome bi ono, u odnosu na druga dva sistema, moglo da se uzme i kao ekonomski skuplje.

Ali, s obzirom na njegove društvene vrijednosti, ne i kao „društveno skuplje“.

Naravno, izravna upoređivanja njihove „ekonomske cijene“, bez uzimanja u obzir i ovih vrijednosti, gube svoj smisao i značaj.

U tom pogledu, oni se po svojoj ekonomskoj cijeni, kao i po svojoj ekonomskoj efikasnosti mogu upoređivati samo sami sa sobom.

Jer, svaki od njih u svoje odnose unosi svoje različite „uloge“ u tim vrijednostima.

Samoupravljanje, kao što znamo, socijalistički shvaćenu „vrijednost čovjeka“.

Na toj osnovi, ono treba da se potvrđuje i kao ekonomski efikasno.

Šta bi mogao biti osnovni kriterij za ocjenu te njegove efikasnosti?

Mislimo da bi to, kao „zlatno pravilo“, moglo biti: odlučiva-
nje o što manjem broju što bitnijih elemenata.

Uz to, sa što manjim utroškom rada i vremena.

Znači, po najviše mogućoj „produktivnosti rada“.

Nije potrebno posebno podvlačiti da visoka dostignuća savre-
mene informatike i komunikacija idealno izlaze u susret jednom
takvom zahtijevu.

Ako smo rekli da samoupravljanje predstavlja poseban odje-
ljak ukupnog društvenog rada i ako znamo da je ono funkcija sva-
koga člana socijalističke zajednice, a posebno to da on u njemu
učestvuje uz svoj redovan profesionalni rad, onda nam se logično
nameće pitanje vremena u kome bi ono trebalo da se obavlja.

Da li bi to trebalo da bude okvir, takozvanog, „redovnog rad-
nog“ ili okvir „slobodnog vremena“?

Polazeći od toga da ono čini integralni dio ukupnog društve-
nog rada, ono bi normalno trebalo da se odvija u vremenskim
okvirima u kojima se taj rad obavlja, a to, drugim riječima, zna-
či u granicama „redovnog radnog vremena“.

I to, u onim njegovim granicama, koje se u svome određenom
istorijskom dostignuću, pojavljuju kao granice „normalnog rad-
nog vremena“.

U protivnom, ako bi se obavljalo izvan ovih granica, to jest
u „slobodnom vremenu“, onda bi to praktično značilo da bi se s
njime „redovno radno vrijeme“ produžavalo.

U odnosu na progresivne težnje i istorijska dostignuća u skra-
ćivanju „radnog vremena“ čovjeka, jasno je da bi se to moglo tu-
mačiti kao nazadak.

S druge pak strane, njegovo stavljanje u okvir „redovnog rad-
nog vremena“, značilo bi sužavanje vremenskih okvira „redov-
nih djelatnosti“, a u tome i materijalne proizvodnje, što bi ujedno
činilo da ekonomski efekti ukupnog društvenog rada, u poređenju
sa druga dva osnovna sistema, po ovom elementu budu manji.

Ali, ako je to, kao što smo već rekli, „cijena samoupravlja-
nja“, onda ovo rješenje ne može imati svoje alternative.

Jedino sa ovom njegovom „cijenom“ i svim društvenim vri-
jednostima koje iza nje stoje, možemo govoriti o prednostima koje
samoupravljanje u odnosu na sve ostale današnje sisteme ima i
koje može da ponudi.

Naravno, pod uslovom da ih i u praksi uspješno dokazuje.

Dvojaka uloga

Radni kolektivi, predstavljeni u „organizacijama udruženog
rada“, u svojoj samoupravnoj funkciji odlučuju o „uslovima“ i
„rezultatima“ svoga rada.

I to, u dva osnovna okvira: u društvenom i svome vlastitom.

U oba slučaja pojavljuju se kao samostalni samoupravni subjekti.

U prvome, odlučujući o društvenim okvirima korišćenja i raspodjele „uslova“ i „rezultata“ društvenog rada, oni se, u stvari, pojavljuju kao subjekti „upravljanja“ i „planiranja“ društvenom ekonomijom.

Tu svoju ulogu ostvaruju putem svojih delegacija.

Osnovu svih odluka koje se u tom okviru i u toj njihovoj ulozi donose čine „samoupravni sporazumi“ i „društveni dogovori“.

Glavni akt koji se na toj osnovi donosi predstavlja akt „Društvenog plana razvoja“.

Zatim i akti o mjerama i mehanizmima ekonomske politike i sistema, kojima se, kroz posredan uticaj na raspodjelu i korišćenje „uslova“ i „rezultata“ društvenog rada, istovremeno utiče i na to da se on, onako kako je prihvaćen, i ostvaruje.

Utvrđene na ovoj osnovi, ove mjere i mehanizmi pojavljuju se kao takozvani „društveni uslovi privređivanja“.

S obzirom na osnovu na kojoj su doneseni, ovi akti gube karakter državnih akata. U stvari, za razliku od „imperativnih“ akata države, oni se pokazuju kao akti „društvenog dogovora“.

I, samo kao takvi oni mogu da obavezuju.

Na ovoj osnovi „organizacije udruženog rada“ pojavljuju se i u svojoj drugoj ulozi samoupravljanja, to jest, u onoj u kojoj o „uslovima“ i „rezultatima“ svoga rada odlučuju u svom vlastitom okviru.

Istovremeno i u ulozi u kojoj se pojavljuju i kao samostalni subjekti robne proizvodnje i to, kao subjekti pred kojima se jugoslovenski privredni prostor otvara kao prostor „jedinstvenog tržišta“.

Glavni predmet odlučivanja „organizacija udruženog rada“, u obje njihove uloge samoupravljanja, čini „dohodak“.

„Dohodak“ se pokazuje kao „rezultat“ njihovog „vlastitog“ i „ukupnog društvenog rada“.

U prvom slučaju, on proizilazi iz njihovih realnih unutrašnjih „ličnih“ i „materijalnih“ činilaca rada, a u drugom, iz uticaja koji na njegovu veličinu vrše, s jedne strane, „društveni uslovi privređivanja“ i, s druge, tržište.

Ako se ima u vidu da su unutrašnji činioци rada i „društveni uslovi privređivanja“ već unaprijed dati, onda se pokazuje da je tržište poslednji činilac koji njegovu veličinu određuje.

Naravno, zakoni tržišta uvijek pri tome favorizuju produktivnije.

Odlučivanje o raspodjeli „dohotka“, posmatrano u obje samoupravne uloge „organizacija udruženog rada“, vrši se kako u društvenom tako i u njihovom unutrašnjem okviru. U prvom slučaju kod odlučivanja o „društvenim uslovima privređivanja“, u drugom, kod odlučivanja o njegovoj raspodjeli na akumulaciju i po-

trošnju, potrošnje na ličnu i zajedničku i, na kraju, lične na pojedinačne lične dohotke.

Kao objektivni činiilac, koji na ovu raspodjelu izvana utiče, pojavljuje se tržište.

Prvi njegov uticaj na to jeste uticaj koji ono vrši kroz tržišne cijene. Utičući tim putem na veličinu dohotka, ono u stvari istovremeno vrši i njegovu raspodjelu u njegovim društvenim okvirima.

Drugi njegov bitan uticaj na to odnosi se na raspodjelu dohotka na akumulaciju i potrošnju. On se pokazuje u tome što zakoni tržišne konkurencije, kao i potrebu uspješnog održavanja u njoj, iziskuju da udio akumulacije u njoj bude što veći, a to, s druge strane, znači i da udio potrošnje u njemu bude što manji. Prema tome, i da udio ličnih dohodaka bude, u istom okviru, također što manji.

U stvari, u pozadini ove raspodjele, a time i u pozadini dohotka uopšte, posmatranog na njegovoj tržišnoj osnovi, izbijaju na površinu zakon „cijene koštanja“ i zakon „profita“, ili, tačnije rečeno, zakon minimalizacije prve i zakon maksimalizacije drugog, i to, kao univerzalni zakoni svake razvijene robne proizvodnje. U tom smislu, ovi zakoni su ugrađeni i u mehanizam dohotka i u strogo ekonomskom smislu nisu ni u kakvoj suprotnosti sa njegovom osnovnom ekonomskom prirodom.

Na raspodjelu ličnih dohodaka tržište utiče dvojako.

Prvo, što, kao što smo maločas već pomenuli, djeluje u tom pravcu da udio ličnih dohodaka, zajedno sa udjelom ukupne potrošnje, u ukupnom dohotku bude što manji.

I drugo, što čini da se raspodjela ličnih dohodaka „prema radu“ pokazuje na kraju kao raspodjela „prema tržišno priznatom radu“.

A to ujedno znači, i kao raspodjela koja pruža mogućnost da se u dva kolektiva iste vrste proizvodnje, ali različite produktivnosti rada, mogu za dva „jednaka rada“ dobiti dva „nejednaka dohotka“. U onom sa većom produktivnošću veći, a u onom sa manjom, naravno, manji dohodak.

Međutim, kako veća ili manja produktivnost rada ne zavise samo od doprinosa vlastitog rada, već i od izvana datih ili pribavljenih faktora, kao što je, na primjer, kupovina i primjena naprednije tehnike i tehnologije, to se ova raspodjela, posmatrana na toj osnovi, pokazuje kao „nepravedna“ raspodjela.

Na toj osnovi, ona to i stvarno jeste.

Ali, ako se prihvata tržište, i ta njegova „nepravda“ se mora prihvatiti. Jer, ono bez nje ne bi bilo tržište, ne bi moglo funkcionisati kao takvo.

Na ovim osnovama, „organizacije udruženog rada“, u okviru svoga odlučivanja o „uslovima“ i „rezultatima“ svoga rada, odlučuju i o primanju novih članova u svoje kolektive.

O njihovom „zapošljavanju“.

Razumije se, i o njihovom „otpuštanju“.

„Zapošljavanje“ se vrši po principu „konkursa“.

„Konkurs“ podrazumijeva odnose „ponude“ i „potražnje“ radne snage.

Prema tome, kao takav, nosi u sebi karakteristike „tržišta rada“.

„Tržišta“ na kome se, na jednoj strani, „organizacija udruženog rada“ pojavljuje kao „poslodavac“, a na drugoj, onaj koji nudi svoju „radnu snagu“, kao „radnu snagu-robū“.

U ovom odnosu odluka je na strani „poslodavca“.

Onaj o kome se odlučuje stoji izvan toga.

Tek sa „zaposlenjem“ on ulazi u svijet „samoupravljanja“ u okviru društvenog rada i tek tada postaje subjekt koji i o tome može da odlučuje, ali, za drugoga.

U ovakvom stanju stvari, ako se ono ne uredi nekako drugačije, očigledno je da u osnovnom okviru odnosa u društvu, čiju osnovu čini društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju, „nezaposleni“ nisu u ravnopravnom položaju sa „zaposlenim“.

Inače, radnik, posmatran kao subjekt samoupravljanja u svojoj „organizaciji udruženog rada“, pojavljuje se u svoje dvije različite pozicije: prvo, u onoj u kojoj predstavlja sebe kao „radnu snagu“, i drugo, u onoj u kojoj predstavlja kolektiv, a u njemu i sebe, kao svog vlastitog „poslodavca“.

Na ovaj način, u njegovoj ličnosti su spojena oba ova subjekta.

Ali, u dva posebna pravna okvira.

Prvo, u onome u kome nastupa kao pojedinac, odnosno kao „radna snaga“ sa svojim pravima prema kolektivu, kao „poslodavcu“, i drugo, u onome u kome, kao predstavnik kolektiva, kao „poslodavca“, nastupa s njegovim pravima prema samom sebi.

U stvari, on se na ovoj osnovi pojavljuje kao zastupnik dva posebna interesa.

Istina, u datom okviru odnosa oni bi, u krajnjoj liniji, morali biti podudarni.

Međutim, u određenim slučajevima mogu u njemu i da se sukobljavaju.

Na primjer, kao što bi to bilo u slučaju kada bi kao predstavnik kolektiva morao da odlučuje o svome vlastitom „otpuštanju“ sa posla.

Dakle, o nečemu što mu se nikako ne bi moglo desiti ni u kapitalističkom ni u etatističko-socijalističkom sistemu, jednostavno stoga bi u njima drugi o tome morao da odlučuje.

Ili, na primjer, kada kod raspodjele dohotka na akumulaciju i potrošnju, sa svoje pojedinačne pozicije teži da u tome udio potrošnje i s njom ličnih dohodaka bude veći, a sa pozicije kolektiva, da to bude na strani akumulacije.

Svakako, normalno je da udjeli i jednog i drugog u tome budu u njihovoj pravnoj ekonomskoj mjeri.

Naravno, ne treba zaboraviti da i tržište svojim signalima na jednu takvu mjeru upozorava.

Što se tiče radnika i „organizacija udruženog rada“ u djelatnostima izvan materijalne proizvodnje i prometa, to jest u djelatnostima čiji proizvod nema karakter materijalnog dobra, odnosno robe, kao što su djelatnosti obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva, socijalnog osiguranja i slično, njihov položaj u samoupravnom okviru odnosa u društvu, u svojoj osnovi je isti kao i onih u oblasti materijalne proizvodnje i prometa.

U tom smislu, i „organizacije udruženog rada“ iz ovih djelatnosti u ovom okviru odnosa u društvu, nastupaju kao samostalni subjekti samoupravljanja.

I to, kako u onome koje se obavlja u društvenom, tako i u onome koje se obavlja u njihovom vlastitom okviru.

Kao takve, one se svojim uslugama“, kao „rezultatima“ svojga rada, uključuju u posebne odnose razmjene, takozvane odnose „slobodne razmjene rada“, sa onima čije potrebe podmiruju.

U stvari, sa njihovim „korisnicima“.

I, razumije se, na toj osnovi ostvaruju svoj dohodak.

Osnovu razmjene u ovom okviru odnosa čini „cijena usluge“.

„Cijena“ se, normalno, utvrđuje na osnovu onih „uslova“ i „standarda rada“ koji osiguravaju kvalitet učinjene usluge.

Kao glavni „korisnik“ usluga koje ove djelatnosti na ovoj osnovi pružaju, pojavljuje se „društvo“, odnosno „udruženi rad“.

Svakako, u granicama planiranih potreba i sredstava za njihovo podmirenje.

Sam čin razmjene, u ovim njenim okvirima, ostvaruje se preko takozvanih „samoupravnih interesnih zajednica“.

Ove zajednice, na delegatskoj osnovi i na principu ravnopravnog partnerstva, obuhvataju tripartitno članstvo, i to: na jednoj strani predstavnike „organizacija udruženog rada“ — „izvršilaca“ i, na drugoj, predstavnike „društva“ i „udruženog rada“, kao „korisnika“ usluga.

U okviru ove zajednice, program usluga i sredstava za njegovo ostvarivanje se planiraju.

Kao „korisnici“ usluga u ovoj razmjeni, „organizacije udruženog rada“ i pojedinci mogu se, i izvan okvira ove zajednice, pojavljivati samostalno.

I to, kako u okviru postojećih, tako i u okviru dodatnih programa „usluga“ koje koriste.

Prema tome, na osnovu svega što smo do sada rekli, možemo zaključiti da radnici u svim okvirima društvenog rada, to jest kako u onima u oblasti materijalne proizvodnje i prometa, tako i u onima izvan nje, imaju u svojim „organizacijama udruženog rada“, što se tiče njihove samoupravne funkcije, sasvim izjednačen položaj.

Svi oni jednako, u tim „organizacijama“, u ma kojim oblastima rada se javljaju, svoju egzistenciju obezbeđuju na osnovu

svoga rada sa sredstvima u društvenoj svojini i u samoupravnim okvirima odnosa u kojima se ona ostvaruje.

Na toj osnovi, među njima ne može biti nikakve „klasne“ podjele.

Naravno, ako tu podjelu posmatramo s gledišta vlasništva nad sredstvima za proizvodnju.

U ovom okviru odnosa oni su, normalno, svi jednako „vlasnici“ tih sredstava.

Zato možemo reći, da sa ovim odnosima, klasična „radnička klasa“ odumire.

Realni okvir

Model, kao određeni sistem „odnosa proizvodnje“, treba da pogledamo i u realnom okviru „proizvodnih snaga“ društva u kome se primjenjuje.

Konkretno, u realnom okviru proizvodnih snaga jugoslovenskog društva.

Kao što je poznato, nivo tih snaga u ovom društvu nije još toliko visok da bi u nekom kraćem roku mogao u potpunosti udovoljiti izvjesnim elementarnim zahtjevima koje se pred njega, kao socijalističko društvo, postavljaju.

To je, u prvom redu, zahtjev „pune zaposlenosti stanovništva“.

Ako se na toj zaposlenosti insistira po kriterijumima „maksimalne ekonomske efikasnosti“ rada, onda treba znati da ona, polazeći od sadašnjeg nivoa tih snaga, neće moći još za dugo vremena biti ostvarena. U tim uslovima, „problem nezaposlenosti“ postaje neizbježan. S njim i problem određene „klasne podjele“ između onih koji su imali šansu da se „zaposle“ i onih koji stoje u redovima „nezaposlenih“.

Drugi važan zahtjev koji se na ovom nivou tih snaga ne može u potpunosti zadovoljiti jeste zahtjev „punog podmirenja“ elementarnih potreba „životnog standarda“ stanovništva.

Isto tako, još za dugo vremena velikom dijelu društva neće moći biti obezbijeđeno puno ili po pravim standardima zadovoljenje tih potreba. To se odnosi, naročito, na potrebe u stanovanju, obrazovanju i zdravlju. U tim okvirima, za znatan dio članova zajednice postavlja se i pitanje „minimuma egzistencije“.

U uskoj vezi s prednjim, pojavljuje se i problem mogućnosti efikasne primjene socijalističkog principa „raspodjele prema radu“.

Materijalna osnovica, na kojoj on treba da se primjenjuje, na ovakvom nivou proizvodnih snaga nije dovoljno široka da bi mogla osigurati prave „raspone“ ličnih dohodaka u njoj. U stvari, onakve kakve bi zahtijevali stvarni rasponi između „prostog“ i „složenog“ rada, odnosno između „radnih učinaka“ koji se u okviru jednog i drugog ostvaruju. Ta okolnost čini da se ti rasponi u stvarnosti približavaju rasponima „uravnolovke“. I to, snagom ob-

jektivne zakonitosti, koju nikakva „politika dohodaka“ ne može da prikrije, niti da otkloni.

Svi ovi problemi, u svojoj osnovi su problemi nivoa proizvodnih snaga, i, kao takvi, rješavaju se razvojem ovih snaga.

U stvari, razvojem materijalne osnovice neophodne za njihovo rješavanje.

Dok se to ne dostigne, s tim problemima se mora živjeti.

Mora se i naučiti živjeti s njima.

U tom pogledu i razviti „filozofiju življenja“ u tome.

I normalno, sve to projicirati i na sam „sistem odnosa“, pa, razumije se, onoliko koliko je to nužno, i na jedan ovakav sistem, kao što je i ovaj model o kome ovdje govorimo.

Dva bi osnovna principa u svojim rješenjima, u ovom slučaju, taj sistem, odnosno ovaj model morao da povezuje: prvo, princip „maksimalne ekonomske efikasnosti“, i, drugo, princip „solidarnosti“ u uslovima „ekonomski deficitarnog“ socijalističkog društva.

Dakle, da u njima pomiruje oba ta principa i zahtjeva.

Time bi on i potvrdio svoj socijalistički smisao.

NAPOMENA UMJESTO LITERATURE:

Već u naslovu mi smo na jedan način stavili do znanja da nam je ovdje namjera da skiciramo i izložimo samo marginalna promišljanja teorije jednog modela socijalističkih odnosa proizvodnje, konkretno, jugoslovenskog samoupravnog. Imajući u vidu takav karakter ovog našeg priloga, mislimo da bi bilo izlišno, pa čak i nemoguće činiti reference u odnosu na svu široku literaturu sa kojom bi ovo što se, i kako se u njemu iznosi, moglo da korespondira. Da se ovdje imaju u vidu, prije svega, poznati i toliko puta citirani stavovi klasika marksizma, zatim djela i stavovi najistaknutijih jugoslovenskih autora i teoretičara u ovoj oblasti, kao i takvi spisi, dokumenti i akti, kao što su: Program SKJ, Ustav SFRJ, Zakon o udruženom radu, i slični, mislimo da to ne treba posebno podvlačiti. Međutim, upustiti se u bilo kakvo citiranje i pozivanje na sve ono na što bi se moglo iz toga pozvati, uvjereni smo da bi bilo i neracionalno i nefunkcionalno.

U tom smislu, nadamo se da će čitaoci ovu našu napomenu, sa njenim takvim objašnjenjem, uvažiti.

Academician prof. dr Hasan NADŽIOMEROVIĆ

MARGINAL NOTES REGARDING THE ECONOMIC THEORY OF THE YUGOSLAV SOCIALISM MODEL

(Summary)

The Yugoslav socialism model has the character of a paradigm within the historical reality and movements in the contemporary world. This contribution aims to outline its main features.

At the starting theoretical basis this model is constituted as an authentic manifestation of „socialist relations of production“, and, at the same

time, as a manifestation of authentic relations within a socialist society in general: as a model by which and within which „the state becomes extinct“.

In the base of the relationship and decision-making within it, the „imperative“ function of the state is replaced by the „social agreement“.

Since there is an effort to make the main competences of decision-making accessible to an ordinary worker, basic working collectives now known as „basic organizations of associated labour“ appear as the most important and starting elements in such a decision-making. On this basis, more extensive „organizations of associated labour“ are constituted, as more extensive systems of the type of economic firms.

Organizations of associated labour function as self-managing subjects.

Their self-managing function is fulfilled in two ways: first, by means of delegations at the level of the society and, then, at their own level. At the first level they manage the planning of the social development, while at the second one they appear as the subject of the market economy and the planners of their own development.

At both levels the main objective of their decision-making is income — its production and distribution.

In comparison with the capitalist or statist-socialist types of relations, here the self-managing function represents an extra work. The question is raised as to the time within which it should be carried out — within the „working hours“ or within the „free-time“. According to the criterion of a „normal working day“, it can only be placed within the „working hours“.

Self-management as such introduces a new element into the „work expenses“ and, compared to the other two systems, appears to be „more expensive“. However, if we consider this to be the price for its greater social values, then the conclusions about its „economic efficiency“ of this basis are certainly out of the question.

The model is applied to a certain real framework of productive powers of the present Yugoslav society.

The level of these powers is still insufficient to enable, within a shorter period of time, „full employment for the population“, „fulfillment of the basic needs of their life standard“ or such „spans of personal incomes“ which would reflect the actual spans of effective work given.

The model itself, as a system of relations, cannot, by itself, offer the solutions for the existing problems. These solutions are a matter of development.

However, what we should accomplish by the model and in connection with the model, is to make the development as efficient as possible in terms of economy, and as humane as possible in terms of its social aspect. Furthermore, it should unite the criterion of „maximal economic efficiency“ with the one of „social solidarity“, both of these being unavoidable in the conditions of an „economically deficient society“ such as the Yugoslav one is at present.

